

Gatunkowa polimorficzność języka w wyrokach sądów

JOANNA KOWALCZYK
(Kielce)

<https://doi.org/10.25167/Stylistyka27.2018.9>

Wstęp

Wyrok jako dokumentarny efekt postępowania sądowego stanowi akt władczy o charakterze jednostronnej dyrektywy. Z punktu widzenia pragmatyki komunikacyjnej jest manifestacją woli organu władzy, bezpośrednio regulującą rzeczywistość pozajęzykową. Społeczny wymiar wyroku opiera się właśnie na wspomnianej komunikatywności i realnym implementowaniu jego postanowień. Zatem ten rodzaj dokumentu to nie tylko konstatacja stanu faktycznego lub/i prawnego, ale przede wszystkim rzeczywiste kształtowanie zachowań czynnych uczestników dyskursu sądowego oraz kontekstu, w którym funkcjonują. Rozwarstwienie przyczynowe i celowościowe stanowiło źródło łączenia w akcie jurysdykcyjnym różnych form werbalizowania okoliczności, mających wpływ na dokonywaną przez sąd kwalifikację prawną, a tym samym na ostateczne rozstrzygnięcie. Ze względu na podmiotowo-przedmiotowy synkretyzm językowy warstwa wyroku z jednej strony podporządkowywała się aktualnym wymogom kontekstu, z drugiej – była kształtowana przez gatunkowe wyznaczniki wypowiedzi oficjalnej.

Świadomość jednoczesnego współistnienia różnorodnych ontologicznie czynników, determinujących rozstrzygnięcie postępowania sądowego, stała się podstawą wypracowania wzorców zachowań semiotycznych w ramach interakcji sądowej. Z tego powodu oddanie w tekście wyroku złożoności procesu orzeka-

nia wymagało rozpatrzenia całości działań jurysdykcyjnych w kategoriach rytuału (Reszutko 2003: 155).

Podjmując się scharakteryzowania gatunkowej polimorficzności języka w wyrokach, przedmiotem niniejszego opracowania uczyniono konstytutywne komponenty semiotyczne, budujące strukturę funkcjonalną imperatywnych aktów sądowych. Analizy dokonano z perspektywy stylistyczno-pragmatycznej. Oglądowi zostały poddane, adekwatne względem gatunku wypowiedzi, sposoby werbalizowania informacji umożliwiające formułowanie komunikatu w tym typie tekstów.

Celem artykułu jest wskazanie gatunkowych kategorii językowego ujmowania fragmentów rzeczywistości, podlegających opisowi w tekstach wyroków, i określenie, jakie są użytkowe motywacje stosowania wyodrębnionych grup werbalizacji.

Do zbadania lingwistycznych wykładników wyroku, o charakterze klas gatunkowych, zastosowano metody językoznawstwa pragmatycznego. Badania nad formą tekstową uwzględniały zatem kontekst dyskursywny. Analiza objęła kilkaset aktów jurysdykcyjnych wydanych przez sądy rejonowe i okręgowe¹. Uwaga została skoncentrowana na kategorialnych aspektach językowej struktury tekstów, a także praktycznych efektach ich wykorzystania.

1. Wyrok jako gatunek tekstu funkcjonalnego

Każdy konstytutywny (merytoryczny) dokument sądowy należy do gatunku tekstów o charakterze preskryptywnym. Podstawę takiego założenia stanowi imperatywność merytorycznych aktów jurysdykcyjnych, nastawionych na rozwiązanie sprawy co do istoty. Z tej perspektywy rozstrzygnięcie sądowe jako składnik oficjalnego dyskursu realnoprawnego jest jednym z podstawowych narzędzi, umożliwiających regulację stosunków społecznych. Ze względu na szerokie spektrum semantyczne, poddawane ocenie sądowej, treściowa strona wyroku podlega aktualizowaniu zgodnie ze zmieniającym się kontekstem. Jednak cel strategiczny w każdym wypadku pozostaje niezmienny – porządkowanie rzeczywistości pozajęzykowej. Ukierunkowanie wyroku transgresyjnie (na ze-

¹ Badaniem objęto wyłącznie wyroki z uzasadnieniem. Zawarte w artykule przykłady wypowiedzi zostały przytoczone dosłownie. Nie ingerowano w ich strukturę interpunkcyjną, ortograficzną, stylistyczną ani gramatyczną. Wszystkie wyekscepowane fragmenty wyroków pochodzą z Portalu Orzeczeń Sądów Powszechnych, <https://orzeczenia.ms.gov.pl>.

wnątrz) sprawia, że jego użyteczność zostaje uzależniona od zachowania adekwatności dyskursywnej (Kowalczyk 2015: 109–110). Uwzględniając założenie M. Wojtak, która powiązała bytowanie stylów funkcjonalnych ze sferą komunikacyjną, obsługiwaną przez określone typy tekstów (Wojtak 2004: 85–86), przyjęto, że „typ tekstu klasyfikowany jest przy uwzględnieniu kryterium dominacji jednej funkcji” (Dunin-Dudkowska 2010: 61).

W odniesieniu do dokumentu w postaci wyroku cechą prymarną z punktu widzenia jego funkcji społecznej jest realna koordynacja stosunków społecznych. Wspomniana realność opiera się na pragmatycznej indywidualizacji rozstrzygnięcia przy jednoczesnym zachowaniu prawnej relewancji zastosowanych środków. To oznacza, że wyrok eksplicytnie wyrażający podjętą przez sąd decyzję kształtuje rzeczywistość prawną oraz faktyczną wobec konkretnego adresata i w konkretnej sprawie (Kowalczyk 2017: 84). Konstytuowanie rzeczywistości prawnej polega przede wszystkim na wiążącym określeniu statusu podmiotów postępowania, por.:

- **Sprawcą wypadku** był kierujący pojazdem marki F. [...] (XVI GC 832/13);
- Zastosowane wobec **powódki** [...] leczenie laserowe zabiegami biostymulacji, stosowanymi do zwalczania objawów bólowych występujących u **poszkodowanej** [...], nie ma żadnego związku z laseroterapią blizn (II C 1423/12);
- **Sąd** ustanowił dla całkowicie ubezwłasnowolnionego R.A. opiekę prawną, zaś **obowiązki opiekuna prawnego powierzył** jego matce **J.A.** (IV RC 810/14).

Z kolei sądowe ingerowanie w rzeczywistość faktyczną opiera się na zmuszeniu adresatów wypowiedzi do wypełnienia woli organu władzy. Podstawowymi narzędziami, którymi w tym zakresie dysponuje sąd, są kategorie nakazu i zakazu, por.:

- [zakaz] Na mocy art. 46 § 2 k.k. w zw. z art. 43 § 1 k.k. **orzeka zakaz kontaktowania się** [...] z: M.S., W.S., D.S. oraz A.P. w jakikolwiek sposób bez zgody pokrzywdzonych przez 10 /dziesięć/ lat (II K 1223/13);
- [zakaz] **Zasądza od oskarżonego D.D.** na rzecz Skarbu Państwa **kwotę 12300 zł** z tytułu opłaty sądowej [...] (II K 50/15);
- [nakaz] [...] **nakazuje wpłacić** ze Skarbu Państwa [...] **na rzecz adwokata** [...] **kwotę 6.642** [...] zł tytułem wynagrodzenia za pomoc prawną udzieloną powodowi z urzędu (I ACA 1431/15);
- [nakaz] [...] na podstawie art. 72 § 1 pkt 2 kk **zobowiązuje oskarżoną** [...] **do przeproszenia pokrzywdzonych** [...] (V K 812/14).

Z perspektywy oglądu pragmatycznego wyrok jest więc aktem mowy skierowanym na zewnątrz, którego teleologia osadza się na porządkowaniu doświadczenia pozaprocesowego, ale przy pomocy narzędzi procesowych (nakazów, zakazów). Funkcjonalność wyroku jako oficjalnego instrumentu regulacyjnego wykracza zatem poza cele dokumentarne i lokuje się na zakładanych przez sąd następstwach, będących miarą jego skuteczności.

2. Tekstotwórcze wymogi gatunku

Odniesienie struktury aktu do normatywnych założeń ustawowych pozwoliło wyodrębnić katalog elementów kwalifikujących wyrok do grupy narzędzi koordynujących prawnie relewantne stosunki społeczne. W trakcie prowadzonych analiz ustalono, że komponent gatunkowy przybierał postać szablonu kształtowania komunikatu regulacyjnego. Niezależnie od rodzaju postępowania (postępowanie karne, postępowanie cywilne itd.) polski ustawodawca stworzył jeden szkielet podstawowy dla wszystkich dokumentów w formie wyroku. Dwa jego główne segmenty to sentencja i uzasadnienie. W ramach sentencji znajdują się *komparycja (rubrum)*, jako część oznaczająca najistotniejsze elementy przeprowadzonego postępowania, oraz *tenor*, czyli rozstrzygnięcie merytoryczne. Uzasadnienie obejmuje część analityczną o charakterze sprawozdawczym (w niektórych wypadkach uzasadnienie nie jest elementem obligatoryjnym). Na gruncie uzasadnienia sąd wykazuje związki prawne i faktyczne między przedmiotem sprawy a właściwą normą. W poniższej tabeli umieszczono gatunkowe wyznaczniki wyroku opracowane na podstawie ustawowych założeń Kodeksu postępowania karnego (KPK), Kodeksu postępowania cywilnego (KPC), Ustawy prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (PPSA) oraz ich jurysdykcyjnych realizacji.

Tabela 1. Szablon strukturalny wyroku sądu

Sentencja	
komponent	przykład
RUBRUM	
Sygnatura akt	• I C 1054/14
Tytuł z inwokacją	• Wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej
Data wydania wyroku	• Dnia 12 stycznia 2015 roku
Oznaczenie sądu	• Sąd Rejonowy w Bielsku Podlaskim I Wydział Cywilny

Tabela 1. cd.

Sentencja	
komponent	przykład
Wskazanie składu sądu	• w składzie następującym: Przewodniczący: [imię i nazwisko] Protokolant: [imię i nazwisko]
Wskazanie innych podmiotów instytucjonalnych biorących udział w sprawie	• w obecności Asesora Prokuratury Rejonowej w Brzesku [imię i nazwisko]
Data i miejsce rozpoznania sprawy	• po rozpatrzeniu w dniach 17, 24, 28 kwietnia 2014 roku, 2 czerwca 2014 roku, 4 września 2014 roku
Oznaczenie stron	• sprawy z powództwa [imię i nazwisko] przeciwko [imię i nazwisko]
Określenie przedmiotu sprawy	• o wyłączenie małżonka spadkodawcy od dziedziczenia
TENOR	
Rozstrzygnięcie	• Wyłączyć [imię i nazwisko] [...] od dziedziczenia spadku po zmarłym małżonku [imię i nazwisko] [...] zmarłym dnia 5 listopada 2012 roku [...].
Postanowienia dodatkowe	• Nakazuje pobrać na rzecz Skarbu Państwa (kasa Sądu Rejonowego w Bielsku Podlaskim) od [imię i nazwisko] 500 złotych tytułem opłaty sądowej od pozwu.
UZASADNIENIE	
Określenie faktycznej podstawy rozstrzygnięcia	• W uzasadnieniu pozwu powodowie wskazywali na wystąpienie spadkodawcy z pozwem o orzeczenie rozwiązania małżeństwa z pozwaną z jej winy na jej naganne zachowanie w relacjach małżeńskich [...]; • Sąd stoi na stanowisku iż w okolicznościach sprawy w świetle dowodów istniały podstawy do orzeczenia rozwodu z winy pozwanej; • Zeznania świadków [...] nie miały istotnego znaczenia dla rozpoznania sprawy.
Określenie prawnej podstawy rozstrzygnięcia	• Oceniając zebrane dowody w powyższy sposób Sąd uznał, że [imię i nazwisko] swoim zachowaniem wyczerpała: – dyspozycję art. 258§1 kk, ponieważ w okresie od 26 lipca 2010 roku do 4 stycznia 2011 roku [...] działając wspólnie i w porozumieniu z [imię i nazwisko] [...] brała udział w zorganizowanej grupie przestępczej [...]; • Za przestępstwo z art. 278§1 kk odpowiada ten kto zabiera w celu przywłaszczenia cudzą rzecz ruchomą.

Źródło: opracowanie własne na podstawie KPK, KPA, PPSA oraz wyroków z uzasadnieniem o syg. akt: III K 12/14, I C 1054/14, II K 100/15.

Powyższe zestawienie daje ogólny wgląd wprowadzonych przez ustawodawcę elementów obligatoryjnych wyroku, które ukształtowały jego strukturę i stworzyły szablon gatunkowy analizowanego dokumentu. Owa szablonowość ograniczyła sądowni dowolność treściową i tekstową co do sporządzania wyroków i wymu-

szła zachowanie przedłożonego w ustawie wzorca gatunkowego. Tekstowa organizacja w analizowanych aktach władczych powielala przedłożone w ustawodawstwie i utrwalone w praktyce orzecniczej schematy budowania wypowiedzi, obejmujące wskazanie podstawy prawnej, wydanie rozstrzygnięcia i uargumentowanie podjętych decyzji. Spetryfikowana normatywnie i funkcjonalnie warstwa strukturalna stanowiła podstawowy, konstytutywny element gatunkowy dokumentu jurysdykcyjnego. Z tej perspektywy wyrok można odnieść do kategorii listu urzędowego w rozumieniu E. Malinowskiej, która zwróciła uwagę na bilateralny charakter realnoprawnego komunikatu oficjalnego. Badaczka wskazała, że w wypadku tego rodzaju wypowiedzi dochodzi do współfunkcjonowania elementów silnie skonwencjonalizowanych, budujących standardy kompozycyjne dokumentu, oraz informacji właściwych tylko dla konkretnej sprawy – warstwy faktograficznej (Malinowska 2006: 9–10).

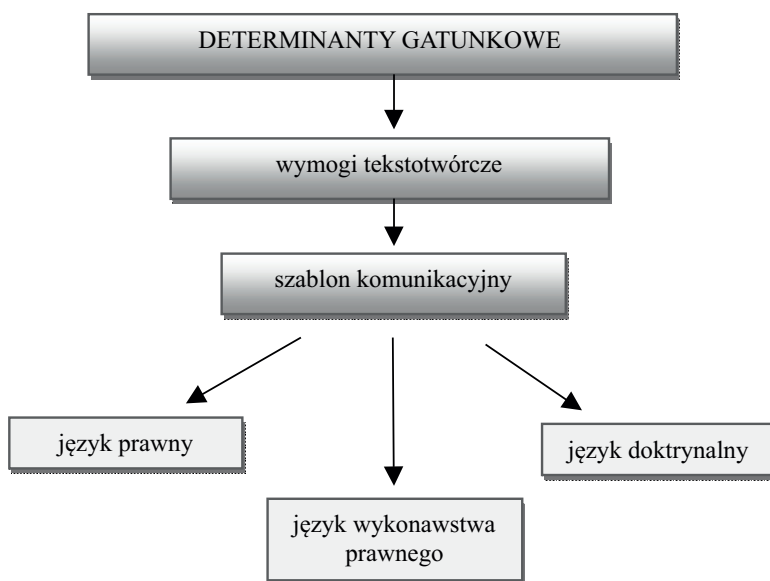
3. Językowe konsekwencje realizacji założeń gatunkowych

W trakcie badania materiałów źródłowych odnotowano, że spełnienie wymagań funkcjonalności wyroku, jako kategorii wypowiedzi oficjalnej, wymagało stosowania różnorodnych narzędzi tekstotwórczych (tekstów własnych, metatekstów, cytatów, parafraz itd.). Ze względu na przedmiot badania analizie szczegółowej poddano wyłącznie jednostki, odnoszące się do grupy determinantów gatunkowych. Determinanty gatunkowe stanowiły zewnętrznie motywowane elementy tekstotwórcze, obejmujące zachowanie konstytutywnych cech dokumentu oraz stosowanie właściwej nomenklatury. Ustalone odgórnie (ustawowo lub wypracowane w praktyce orzecniczej) dyrektywy formułowania opisu i konstatowania faktów stworzyły językowy szablon werbalizacji informacji w tekście wyroku.

Szablon komunikacyjny w niniejszym artykule został rozpatrzony w szerokim ujęciu – jako utrwalony normatywnie (ustawodawczo) i użytkowo (w praktyce orzecniczej) sposób budowania wypowiedzi jurysdykcyjnej. Z tej perspektywy matryca językowa obejmowała trzy podstawowe poziomy: semantyczny, stylistyczny i funkcjonalny. Szablon semantyczny, w ramach tekstu wyroku, dotyczył deskrypcji okoliczności rozstrzyganej sprawy. To oznacza, że tylko te osoby, zdarzenia, czyny i okoliczności, które podlegały regulacji prawnej w dokumencie wyroku, były przedmiotem opisu. Należy zaznaczyć, że tematyczny zakres postępowania sądowego został zdeterminowany również zasięgiem poszczególnych aktów prawnych (*kodeks karny* – sprawy dotyczące przestępstw,

kodeks cywilny – sprawy dotyczące stosunków prywatnych itd.). Szablon stylistyczny odnosił się do zachowania wymagań wypowiedzi oficjalnej o charakterze realnoprawnym, eksplicytnie regulującej stosunki społeczne. Wypełniając formalno-językowe dyrektywy gatunku, sąd stosował jednostki spetryfikowane: terminy (np. *pozwany, poszkodowany, małoletni*), frazemy nominatywne (np. *osoba nieposiadająca zdolności do czynności prawnych, przedmiot prawa, podmiot stosunku cywilnoprawnego*), a nawet całe teksty (np. *wszyscy są wobec prawa równi*, KRP, art. 32 ust. 1), *nullum crimen sine lege* [nie ma przestępstwa bez ustawy] – zasada prawna. Z kolei standaryzacja funkcjonalna opierała się na rzeczywistej możliwości regulowania zachowań uczestników dyskursu poprzez dyrektywy zawarte w wyroku.

Ujmując wyrok z perspektywy holistycznego oglądu pragmatyczno-stylistycznego, wyodrębniono trzy główne komponenty, tworzące jego językową, zrytualizowaną strukturę: język prawny, język wykonawstwa prawnego i język doktrynalny. Poniższy graf ilustruje proces wyłaniania się wyspecyfikowanych narzędzi językowych z kategorii generalnych, właściwych dla tego gatunku wypowiedzi.

Rys. 1. Gatunkowe determinanty kształtowania tekstu wyroku

Źródło: opracowanie własne.

Poziom szablonu komunikacyjnego był pierwszym etapem realnego formułowania prawnej wypowiedzi o charakterze regulacyjnym. Odwzorowywał przyjęty i akceptowalny ustrojowo sposób budowania aktu jurysdykcyjnego. Kolejne podkategorie, tj. język prawny, język wykonawstwa prawnego i język doktrynalny to jego rzeczywiste, polimorficzne reprezentacje. Kształtując się na gruncie tego samego gatunku, zyskały cechy dystynktywne, pozwalające uznać je za polimorficzne, ale odrębne funkcjonalnie, elementy wypowiedzi imperatywnej.

3.1. Język prawny

W niniejszym opracowaniu język prawny potraktowano jako sposób opisu rzeczywistości potencjalnej przez prawodawcę (por.: Wróblewski 1948, Zirk-Sadowski 2011, Gizbert-Studnicki 1986, Malinowska 2001 i in.). Język prawny odniesiono tym samym do tekstów powszechnie obowiązujących aktów normatywnych. Szczególnie ważną kwestię dla przedmiotu podjętego badania miały obserwacje A. Malinowskiego. Badacz określił język prawny jako swoisty technolekt, którego zasięg jest porównywalny z ogólną odmianą języka, ponieważ ze względu na uwarunkowania ustrojowe muszą posługiwać się nim podmioty reprezentujące różne grupy społeczne, wiekowe czy zawodowe (Malinowski 2006: 21–23). Obserwacje A. Malinowskiego znalazły potwierdzenie również na gruncie tekstów wyroków sądów. Jako elementem reprezentacji gatunkowej język prawny w wyroku pełnił funkcję odniesienia kwalifikacyjnego wydawanych przez sąd rozstrzygnięć. Każdej bowiem pojedynczej decyzji parcyjnej, a przede wszystkim decyzji finalnej, zgodnie z polskim systemem prawnym, musiała odpowiadać właściwa norma prawna. Sąd jako organ zobowiązany do wskazania i wyjaśnienia normatywnych podstaw wydanego rozstrzygnięcia włączał zatem do tekstu wyroku wyekscerpowane z ustaw i innych aktów fragmenty przepisów będących podstawą prawną podjętych decyzji, por.:

- W tym zakresie podkreślić należy, że zgodnie z ogólną regułą rozkładu ciężaru, normowaną art. 6 k.c., który głosi, że **ciężar udowodnienia faktu spoczywa na osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne** [...] (II Ca 1083/13);
- Zgodnie z przepisem art. 77 u.k.w.h. **przedawnienie wierzytelności zabezpieczonej hipoteką nie narusza uprawnienia wierzyciela hipotecznego do uzyskania zaspokojenia z nieruchomości obciążonej. Przepisu tego nie stosuje się do roszczeń o świadczenia uboczne** (I ACa 439/16);

- Art. 415 k.c. normujący kwestię odpowiedzialności deliktowej w sformułowaniu **kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia**, przewiduje trzy przesłanki odpowiedzialności [...] (II C 1573/14).

Powiązanie aktualnie rozpatrywanego faktu z abstrakcyjną i generalną normą prawną odsyłało w tym wypadku zdarzenie, czyn lub osobę do założeń i konceptów przewidzianych przez przepisy ustaw. Sprzężenie faktu z normą prawną wiązało się z nadaniem poszczególnym czynnościom sądowym waloru zasadności. To z kolei umożliwiało kontynuowanie postępowania i w konsekwencji wydanie wyroku. Język prawny z tej perspektywy stanowił nie tylko sposób ujmowania rzeczywistości, ale przekształcał tę rzeczywistość, budując adekwatny kontekst dla wykonawstwa prawnego.

3.2. Język wykonawstwa prawnego

Język jurysdykcyjny w niniejszym artykule został uznany za sposób werbalizowania aktów wykonawstwa prawnego. Jest to ujęcie węższe niż klasyczne rozumienie języka prawniczego (por.: Gizbert-Studnicki 1986, Malinowska 2001, Marczyk 2004 i in.). Decyzja zawężenia pola znaczeniowego języka judykatury była podyktowana koniecznością precyzyjnego wyodrębnienia tekstowych wyznaczników gatunkowych z ogólnego konceptu komunikacyjnej praktyki prawniczej. Charakter podjętych analiz wymagał w tym wypadku skoncentrowania uwagi nie na podmiocie nadawczym (profesjolekt prawniczy), lecz na samym tekście. Zatem język jurysdykcyjny w niniejszym opracowaniu uznano za werbalny sposób orzeczniczego kwalifikowania faktów i konstatowanie rozstrzygnięcia sprawy. Tak rozumiany język wykonawstwa prawnego dał możliwość określenia jego trzech podstawowych poziomów: realnoprawnego, metaprawnego i metadyskursywnego.

Werbalizacje realnoprawne opierały się na utworzeniu relacji pomiędzy relevantnymi faktami a właściwym przepisem ustawowym. W tym wypadku sposób werbalizacji informacji w wyroku wiązał się bezpośrednio z rzeczywistym implementowaniem norm prawnych, por.:

- Sąd [...] po rozpoznaniu [...] sprawy z powództwa [...] spółki z ograniczoną odpowiedzialnością [...] o ustalenie nieistnienia uchwały ewentualnie o stwierdzenie nieważności uchwały [...] I. **oddala apelację** (I ACa 764/13);
- Sąd [...] **oskarżonego A.K. uznaje za winnego** popełnienia zarzucanego mu czynu [...] (XII K 8/13).

Metaprawność dotyczyła transpozycji zdarzeń i czynów w koncepty prawne poprzez przyporządkowanie konkretnych faktów do odpowiednich pojęć legislacyjnych i jurysdykcyjnych. Werbalizacja dokonania takiej transpozycji odbywała się z poprzez zamianę deskrypcji pospolitej (ogólnego wariantu języka) w deskrypcję wtórną (szczególny wariant języka), por.:

- Koło samochodu przejechało przez **prawą kończynę górną** [zamiast prawą rękę] **powoda** [zamiast imienia i nazwiska]. W wyniku tego urazu **poszkodowany** [zamiast imienia i nazwiska; dodatkowo powód zyskał status osoby poszkodowanej] doznał m.in. zmiążdżenia **prawej kończyny górnej** [zamiast prawej ręki] (II C 386/14);
- [...] **działając w zorganizowanej grupie mającej na celu popełnienie przestępstw, wspólnie i w porozumieniu** z A.F., T.W., D.D. (1) i K.D., poprzez zerwanie kabłąków dwóch klódek zabezpieczających kratę i wyważenie zamków w drzwiach, dostał się do wnętrza sklepu [...], skąd **zabrał w celu przywłaszczenia** papierosy, pieniądze w kwocie 400 złotych, karty doładowujące do telefonów komórkowych, o łącznej wartości 14.000 złotych **na szkodę R.M. (1) i J.T.**, tj. **przestępstwo z art. 279 § 1 k.k. w zw. z art. 65 § 1 k.k.** (IV K 57/14).

Z kolei język metadyskursywny budował deskrypcję adekwatnych poznawczo okoliczności rzeczywistych i procesowych. Język metadyskursywny był więc sposobem:

a) tekstowego ujęcia prawnie relewantnych faktów, por.:

- [okoliczności procesowe] Prokurator [**kto dokonał czynności?**] zaskarżył wyrok [**jakiej dokonał czynności?**] [...] w części dotyczącej orzeczenia o karze na niekorzyść oskarżonych [**w jakim zakresie?**] [...] (IV Ka 778/14);
- [okoliczności rzeczywiste] Ł.K. i M.W. są znajomymi [**stan faktyczny**]. Kiedy Ł.K. nie pracował postanowił uzyskać pieniądze na życie z kradzieży rowerów [**przyczyna dokonania przestępstwa**] i do działalności tej namówił kolegę [**okoliczność zmieniająca kwalifikację czynu na działanie wspólne i w porozumieniu**] (II K 1033/15);

b) oceny aksjologicznej prawnie relewantnych faktów, por.:

- Orzeczone [...] **nawiązki** jakkolwiek **relatywnie surowe nie mogą być** w realiach przedmiotowej sprawy **uznane za surowe w stopniu rażąco niewspółmiernym biorąc pod uwagę drastyczność brutalnego ataku oskarżonych na pokrzywdzonego – winny one stanowić dla oskarżonych niezależną od orzeczonych kar przestrożę** przed dopuszczaniem się tego rodzaju czynów w przyszłości (IV Ka 778/14);
- W pamięci pokrzywdzonych na zawsze pozostanie obraz śmierci ich jedynej córki, która **straciła życie po tak brutalnym i okrutnym ataku oskarżonego, który po dokonaniu zbrodni tak bestialsko zbezcześcił jej ciało** (III K 152/15).

W ten sposób ujęty język wykonawstwa prawnego był wykorzystywany do relacjonowania zdarzeń prawnych i faktycznych, połączenia ich z odpowiednim przepisem, na zasadzie generalizacji, oraz dokonania ostatecznej oceny zachowań podmiotów biorących udział w postępowaniu sądowym. Język wykonawstwa prawnego łączył więc w sobie formalizm orzeczniczy (konstatowanie) i modalność podmiotową (wartościowanie).

3.3. Język doktrynalny

Ostatnim wyodrębnionym typem kształtowania tekstu wyroku był język doktrynalny jako pewnego rodzaju ustrojowa aparatura prawna. W wyroku ujawniał się przede wszystkim poprzez stosowanie wpracowanych w praktyce legislacyjnej i jurysdykcyjnej założeń systemowych. W ramach kwantyfikatora doktrynalnego odnotowano ideologemy kulturowo-cywilizacyjne oraz odwołania do autorytetów orzeczniczych i teoretyków prawa. Ideologemy kulturowo-cywilizacyjne przejawiały się we włączaniu do procesu orzekania zasad prawnych jako kategorii szerszej niż prawo pozytywne. Istota zasad prawnych została trafnie ujęta przez R. Tokarczyka, który zauważył, że

na pojęcie zasady prawnej składa się zespół idei, wartości i postulatów wynikających z określonej kultury prawnej. Zasady prawa z jednej strony wskazują kierunki procesów tworzenia prawa, z drugiej zaś strony procesów jego stosowania (2014: 138).

Jeśli zatem podstawą orzekania nie był wyłącznie konkretny przepis, ale również uogólniony koncept prawotwórczy, sąd w tekście wyroków powoływał się na zasadę prawną. Stosowanie sentencji jako narzędzi budowania tekstu osadzało się na retoryczności oraz perswazyjności maksym ogólnie znanych, które nabyły statusu prawa zwyczajowego. Wykorzystywanie premii prawnej miało charakter swoistych morałów o charakterze ustrojowo-społecznym, por.:

- Oczywiście jest rzecz jasna, że jedną z podstawowych zasad konstytucyjnych w polskim porządku prawnym jest **zasada niedziałania prawa wstecz** (*lex retro non agit*) (VI U 3102/12);
- Zachowanie pozwanych sprzeczne było z elementarnymi zasadami obrotu gospodarczego i naczelną zasadą prawa cywilnego: *pacta sunt servanda* – **umów należy dotrzymywać** (X C 806/15);
- Znana od ponad dwóch tysięcy lat, wywodząca się z prawa rzymskiego, **zasada ignorantia iuris nocet** (**nieznajomość prawa szkodzi**), w tym przypadku znalazła swoje pełne uźródłowienie (II AKa 118/14).

Analiza tekstów wyroków pozwoliła również wykazać, że element doktrynalny tworzyły także odniesienia do uznanych orzeczeń sądów, które zyskały rangę nieskodyfikowanego precedensu. Powoływanie się na orzeczenia wydane przez Trybunał Konstytucyjny, Sąd Najwyższy i Naczelny Sąd Administracyjny pełniły rolę subsydiarną względem aktów normatywnych i stanowiły jedną z podstaw rozstrzygnięć wydawanych przez inne sądy, por.:

- [...] a zatem **wyrok NSA** wydany na podstawie art. 145§1 pkt 1 ppsa **powinien być traktowany jako** tzw. **prejudyk**at [...] (I ACa 1725/15);
- Skuteczne zatem zgłoszenie zarzutu dotyczącego naruszenia prawa materialnego wchodzi zasadniczo w rachubę tylko wtedy, gdy ustalony przez Sąd pierwszej instancji stan faktyczny, będący [...], nie budzi zastrzeżeń (*vide: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 1997 r. II CKN 60/97 OSNC 1997/128.*) (I ACa 957/14).

Przeprowadzona analiza pragmatyczno-stylistyczna pozwoliła wykazać, że komponent doktrynalny, w ramach wyroku, odchodząc od formalizmu cybernetycznego (normatywizacji ustawowej), wiązał się przede wszystkim z tradycją ustrojową (prawem zwyczajowym). Podlegając wpływom legislatury, uwzględniał systemowo ukonstytuowany fundament funkcjonowania demokratycznego państwa prawa.

4. Polimorficzność językowa a kompletność pragmatyczna

Przeprowadzona analiza wykazała, że polimorfizm w wyrokach sądów przejawiał się w kilkustopniowym katalogu dostępnych prawnie narzędzi, wykorzystywanych do budowania tekstu. Wielopostaciowość językowa była z jednej strony efektem ograniczeń ustawowych, z drugiej – konsekwencją relatywnej dowolności w doborze środków werbalizacji informacji. Polimorficzności w tym wypadku nie można jednak odnieść wyłącznie do powierzchniowej struktury tekstu. Proweniencją złożoności językowej miała bowiem charakter wtórny względem celu głównego, jaki wypełniał wyrok. Należy zaznaczyć, że prymarnym założeniem tego rodzaju aktu jurysdykcyjnego jest eksplicytnie regulowanie stosunków społecznych oraz porządkowanie rzeczywistości faktycznej i prawnej. Z tego powodu różnorodność zastosowanych narzędzi językowych została uzależniona od poziomu skomplikowania kontekstu komunikacyjnego. W niektórych wypadkach wystarczający był wzorzec podstawowy, decydujący o tożsamości gatunkowej wyroku, w innych wprowadzano wyznaczniki dodatkowe – alternacyjne lub/i adaptacyjne (por. Zdunkiewicz-Jedynak 2013: 18).

Semiotyczna triada obsługująca ten gatunek dokumentu: język prawny, język wykonawstwa prawnego i język doktrynalny, zilustrowała aprioryczną złożoność funkcjonalną wyroku. Język prawny wiązał go z podstawą normatywną – ustawą, kodeksem, konkretnym przepisem. W ten sposób wyrok przybierał postać aktu władczego o charakterze obligatoryjnym. Przywołanie właściwych założeń prawodawczych było nie tylko spełnieniem obowiązku ustawowego (por.: art. 413 KPK, art. 138 i art. 141 PPSA i in.), ale również elementem poznawczym i perswazyjnym. Język wykonawstwa prawnego konstituował wyrok jako odrębny gatunek wypowiedzi. Nadał mu potencjał bezpośredniego regulowania stosunków społecznych poprzez implementację abstrakcyjnych i generalnych norm. Łączył praktykę orzecniczą z ogólnoustrojowymi podstawami systemu państwowego. Język wykonawstwa prawnego stosowano jako narzędzie rzeczywistego wdrażania przepisów ustawy. Z kolei komponent doktrynalny wykraczał poza granice prawa pozytywnego. W procesie wydawania rozstrzygnięć sądowych uwzględniał kulturowo-cywilizacyjny obraz świata członków społeczeństwa. Stanowił swoistą, językową manifestację legitymizowanych przez wspólnotę zasad postępowania.

Na podstawie dokonanego oglądu omawianą polimorficzność gatunkową języka należało uznać za fundament kompletności wyroków sądów, ponieważ dawała możliwość ujmowania rzeczywistości zgodnie z jej złożoną pragmatyką. Nomenklatura prawna oddawała kontekst ustawodawczy (*Za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej z jej działalnością gospodarczą lub zawodową* – art. 22¹ KC), nomenklatura praktyki orzecniczej – kontekst wykonawczo-sądowniczy (np. *Sąd nie dał wiary zeznaniom świadka, Sąd uchyla zaskarżony wyrok, apelacja nie jest zasadna*), a komponent doktrynalny – przywoływał ogólnospołeczny system wartości (*Zdaniem Sądu określenia użyte w publikacji znajdują swoje uzasadnienie w okolicznościach popełnionej przez powoda zbrodni i dlatego nie są bezprawne. Sformułowania te wyrażają oburzenie, gniew i uprawnione potępienie społeczne dla czynu powoda i jemu podobnych. Popełniając zbrodnię powód na własne życzenie naraził się na potępienie społeczne* – I ACa 838/12). Każdy z tych trzech sposobów deskrypcji relewantnych fragmentów rzeczywistości i werbalizacji woli organu władzy kształtował funkcjonalność pozajęzykową wyroku. Rozpatrywane łącznie zbudowały siatkę znaczeniową, wskazującą faktyczną rolę aktu jurysdykcyjnego w systemie państwowym.

Zakończenie

Analiza pragmatyczna wyroków sądów pozwoliła ustalić, że na gruncie badanego dokumentu jurysdykcyjnego funkcjonują trzy podstawowe kategorie werbalizacji informacji: język prawny, język wykonawstwa prawnego i język doktrynalny. Wykazano, że każdy z wyodrębnionych rodzajów budowania wypowiedzi imperatywnej pełnił odrębną funkcję tekstową, jednakże ich wzajemne sprzężenie umożliwiało transpozycję funkcji tekstowej w koordynatę rzeczywistości. Badanie warstwy językowej dokumentu przez pryzmat jego pozajęzykowego oddziaływania pozwoliło wskazać czynniki kauzalne i celowościowe stosowania w tekście wskazanych kategorii werbalizowania informacji. Ustalono, że stosowanie języka prawnego w ramach wyroku opierało się przede wszystkim na bezpośrednim przeniesieniu artykułów ustaw do tekstu dokumentu sądowego. Włączanie fragmentów aktów normatywnych do wyroku wiązało się z przestrzeganiem wymogów ustawowych. Konsekwencją cytowania lub parafrazowania przepisów prawnych było wyodrębnienie się reprezentatywnej grupy werbalizacji egzemplifikującej własności nomenklatury i stylu tekstów ustawodawczych. Język doktrynalny był sposobem werbalizowania ogólnie przyjętych i utrwalonych społecznie zasad postępowania, które przybierały postać argumentów odnoszących się do autorytetów orzeczniczych (np. wyroku NSA lub TK) lub sentencji prawniczych (np. *nieznajomość prawa nie zwalnia z jego przestrzegania*). Najbardziej złożoną strukturalnie i pragmatycznie grupą werbalizacji okazał się język wykonawstwa prawnego. Zaobserwowane zróżnicowanie wewnętrzne przełożyło się na pozajęzykowe rozwarstwienie funkcjonalne jakie pełniły deskrypcje i dyrektywy przyporządkowane do tej kategorii. Język wykonawstwa prawnego służył nie tylko do opisywania okoliczności rozpatrywanej sprawy i transpozycji conceptów potocznych w pojęcia prawne, ale przede wszystkim pełnił funkcję aktu performatywnego (m.in. werbalizował nakazy i zakazy).

Przeprowadzony ogląd pragmatyczny wykazał, że wyrok jako gatunek tekstu funkcjonalnego charakteryzuje się polimorfizmem językowym, w obrębie cech konstytutywnych, ze względu na odgórnie mu przypisaną rolę w kształtowaniu stosunków społecznych i regulowaniu rzeczywistości pozajęzykowej. W tym wymiarze owa wielowarstwowość tekstowa i treściowa jest z jednej strony efektem zachowania wymogów gatunkowych, z drugiej – wynikiem zewnętrznego

ukierunkowania aktu jurysdykcyjnego, bezpośrednio wpływającego na zachowania uczestników komunikacji sądowej.

Materiały źródłowe

- (KC) Kodeks cywilny z dn. 23.04.1964 r., Dz.U. 1964, nr 16, poz. 93.
(KPC) Kodeks postępowania cywilnego z dn. 17.11.1964 r., Dz.U. 1964, nr 43, poz. 296.
(KPK) Kodeks postępowania karnego z dn. 06.06.1997 r., Dz.U. 1997, nr 89, poz. 555.
(KRP) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 02.04.1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.
(PPSA) Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi z dn. 30.08.2002 r., Dz.U. 2002, nr 153, poz. 1270.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dn. 30.03.2016 r., syg. akt I ACa 1431/15.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dn. 05.01.2015 r., syg. akt I ACa 957/14.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dn. 04.07.2014 r., syg. akt I ACa 764/13.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dn. 16.11.2016 r., syg. akt I ACa 439/16.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dn. 02.11.2016 r., syg. akt I ACa 1725/15.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dn. 20.12.2012 r., syg. akt I ACa 838/12.
Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dn. 14.05.2014 r., syg. akt II AKa 118/14.
Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dn. 30.05.2016 r., syg. akt IV K 57/14.
Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dn. 03.07.2015 r., syg. akt II C 1423/12.
Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dn. 17.11.2016 r., syg. akt II C 1573/14.
Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dn. 21.07.2016 r., syg. akt II C 386/14.
Wyrok Sądu Okręgowego w Ostrołęce z dn. 20.10.2016 r., syg. akt II K 50/15.
Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z dn. 04.09.2014 r., syg. akt III K 12/14.
Wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z dn. 09.05.2013 r., syg. akt VI U 3102/12.
Wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z dn. 30.12.2013 r., syg. akt II Ca 1083/13.
Wyrok Sądu Okręgowego w Świdnicy z dn. 19.11.2014 r., syg. akt IV Ka 778/14.
Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dn. 13.01.2016 r., syg. akt XII K 8/13.
Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dn. 25.02.2016 r., syg. akt III K 152/15.
Wyrok Sądu Rejonowego dla m.st. Warszawy w Warszawie z dn. 30.12.2013 r., syg. akt XVI GC 832/13.
Wyrok Sądu Rejonowego Gdańsk-Południe w Gdańsku z dn. 16.05.2016 r., syg. akt IV RC 810/14.
Wyrok Sądu Rejonowego w Bełchatowie z dn. 28.06.2016 r., syg. akt II K 1033/15.
Wyrok Sądu Rejonowego w Bielsku Podlaskim z dn. 12.01.2015 r., syg. akt I C 1054/14.
Wyrok Sądu Rejonowego w Brzesku z dn. 14.09.2015 r., syg. akt II K 100/15.

Wyrok Sądu Rejonowego w Gorzowie Wielkopolskim z dn. 12.01.2016 r., syg. akt X C 806/15.

Wyrok Sądu Rejonowego w Tczewie z dn. 25.07.2016 r., syg. akt II K 1223/13.

Wyrok Sądu Rejonowego Wrocław Śródmieście we Wrocławiu z dn. 29.09.2014 r., syg. akt V K 812/14.

Literatura

- Dunin-Dudkowska A., 2010, *Akt notarialny jako gatunek wypowiedzi*, Lublin.
- Gizbert-Studnicki T., 1986, *Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej*, Kraków.
- Kowalczyk J., 2015, *Rozstrzygnięcie sądowe jako gatunek tekstu funkcjonalnego na gruncie prawa polskiego i rosyjskiego*, „*Studia Filologiczne*”, t. 28, s. 107–122.
- Kowalczyk J., 2017, *Приговор как функциональный жанр административной коммуникации*, „*Respectus Philologicus*”, nr 31 (36), s. 82–91.
- Malinowska E., 2001, *Wypowiedzi administracyjne – struktura i pragmatyka*, Opole.
- Malinowska E., 2006, *Współczesny list urzędowy. – Język w urzędach i w sądach*, red. M.T. Lizis, Kraków, s. 9–17.
- Malinowski A., 2006, *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*, Warszawa.
- Marczyk K., 2004, *Formalizacja języka prawniczego praktyki orzeczniczej (na przykładzie tekstu wyroku wraz z uzasadnieniem). – Język, prawo, społeczeństwo*, red. E. Malinowska, Opole s. 157–166.
- Rzeszutko M., 2003, *Rozprawa sądowa w świetle lingwistyki tekstu*, Lublin.
- Tokarczyk R., 2014, *Paradygmatyczne ujęcie koncepcyjnych i ustrojowych aspektów demokratycznego państwa prawa. – Demokratyczne państwo prawa: Zagadnienia wybrane*, red. M. Aleksandrowicz, A. Jamróz, L. Jamróz, Białystok s. 127–162.
- Wojtak M., 2004, *W kręgu stylistycznych paradoksów – uwagi o stylu tekstów użytkowych*, „*Stile*”, t. 3, s. 85–96.
- Wróblewski B., 1948, *Język prawny i prawniczy*, Kraków.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., 2013, *Wykłady ze stylistyki*, Warszawa.
- Zirk-Sadowski M., 2011, *Wprowadzenie do filozofii prawa*, Warszawa.

Generic polymorphism of language in court judgments

The subject of this study was the language of court judgments from a stylistic and pragmatic perspective. The analysis included verbal ways of presenting information in this type of text and their relevance to the speech genre. The purpose of this research project was to analyze the court judgments as one of the possible variants of the communication of human activity, which regulates official and rational social relations.

This article is devoted to linguistic ways of conceptualizing fragments of reality, which are subject to description in the texts of jurisdictional documents. The author answers the question whether the verbal form of expression corresponds to the convention of the official document. Based on the results of the research, the author identifies the causes, objectives and effects of using selected categories of speech.

The research method used was a pragmatic analysis. The textual samples were analyzed using the functional concept. The result of the research is the thesis that the language of court judgments is a combination of the three: legal language, jurisprudence language and doctrinal language. It was also a source of a communicational polymorphism. The analysis showed that the style of speech in this case was determined on the one hand by the legislative acts, on the other – by the general and individual pragmatics of the court process.

Keywords: *genre, judgment, legal language, jurisprudence language, doctrinal language*